

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMATION OF READINESS TO PROFESSIONAL ACTIVITIES OF PROFESSIONALS FROM LABOR PROTECTION AND CIVIL PROTECTION

УДК 378.147:331.455-051

Малинівська Л.І.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри охорони праці
та цивільної безпеки
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
Васильєва Р.Ю.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри охорони праці
та цивільної безпеки
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
Семенець Л.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри охорони праці
та цивільної безпеки
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Розглядаються психолого-педагогічні аспекти формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців з охорони праці й цивільної безпеки. Виділено основні підходи до з'ясування готовності до професійної діяльності майбутнього фахівця (психологічний і функціональний). Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури, присвяченої досліджуваному феномену. Охарактеризовано категоріальний апарат понять тлумачення готовності до професійної діяльності.

Ключові слова: готовність, готовність до професійної діяльності, формування готовності, професійна діяльність та підготовка, психологічна готовність.

Рассматриваются психолого-педагогические аспекты формирования готовности к профессиональной деятельности будущих специалистов по охране труда и гражданской безопасности. Выделены основные подходы к выяснению готовности к профессиональной деятельности будущего специалиста (психологический и функциональный). Осуществлен анализ психолого-

педагогической литературы, посвященной исследуемому феномену. Охарактеризован категориальный аппарат понятий толкования готовности к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: готовность, готовность к профессиональной деятельности, формирование готовности, профессиональная деятельность и подготовка, психологическая готовность.

Psychological and pedagogical aspects of formation of preparedness for professional activity of future specialists in labor protection and civil security are considered, the main approaches of readiness for professional activity of the future specialist (psychological and functional) are considered. The analysis of psychological and pedagogical literature devoted to the investigated phenomenon is carried out. The categorical apparatus of the notions of readiness for professional activity is characterized.

Key words: readiness, readiness for professional activity, formation of readiness, professional activity and preparation, psychological readiness.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розширення сфери професійної діяльності, кола компетенцій висуває нові якісні вимоги також до професійної підготовки майбутніх фахівців, тобто до їх професійного становлення. Сьогодні висуває нові запити до професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі охорони праці й цивільного захисту. Зокрема, під час ринкових перетворень і демократизації суспільства в Україні важливого значення набуває професійна підготовка майбутніх фахівців, які спрямовані на виконання складних соціально-економічних завдань і швидко адаптацію до особливостей професійної діяльності. Однак наявна система професійної підготовки не забезпечує належну готовність випускників до практичної діяльності. Молодий спеціаліст здобуває значний багаж знань та обмежену кількість професійних умінь і навичок, проте сучасні умови ринку висувають принципово нові вимоги до молодих фахівців у галузі охорони праці й цивільного захисту, що вимагає вдосконалення процесу професійної підготовки у вищій школі з метою формування готовності фахівців до майбутньої професійної діяльності. Тому головне завдання сучасної вищої професійної освіти, на нашу думку, – сформувати самостійну, відповідальну, соціально активну особистість із високим рівнем інформаційної культури, спроможну розв'язувати виробничі й соціальні проблеми. Показниками професійної готовності є про-

фесійна сформованість особистості та її морально-психологічна зрілість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що науковцями проведено вагомні пошуки з проблеми підготовки до професійної діяльності. Однак аналіз психолого-педагогічної літератури з питань формування готовності дав змогу дійти висновку про те, що напрацьовані матеріали потребують подальшого осмислення й аналізу. Поняття готовності з'явилось в науковій літературі на початку ХХ століття у зв'язку з потребою в моделюванні активності особистості в різних сферах життєдіяльності. Ф. Знанецький, Д. Кац, Г. Олпорт, Г. Сміт, В. Томас та інші вчені розглядали готовність як феномен соціально-ціннісної резистентності людини до зовнішніх і внутрішніх впливів навколишнього середовища в межах регуляції й саморегуляції поведінки людини. Пізніше поняття готовності розглядалось у зв'язку з морально-психологічним, емоційно-вольовим та інтелектуальним потенціалом особистості в майбутній професійній діяльності. М. Д'яченко, Л. Кандибович, А. Ліненко та інші науковці досліджували готовність як показник адаптації на різних етапах і рівнях перебігу психічних процесів, що окреслюють поведінку в площині фізіології та психіки. Вітчизняні автори К. Дурай-Новакова, Г. Костюк, Н. Кузьміна, О. Мороз, В. Сластьоніна, А. Щербаків та інші визначають готовність як прогнозовану активність

особистості на етапі її підготовки до діяльності. У своїх роботах вони послідовно й логічно обґрунтували взаємозв'язок зазначених видів готовності.

У психолого-педагогічній літературі поняття «готовність» С. Рубінштейн визначає як наявність здібностей, здатність людини ставити мету, вибирати способи її досягнення [6].

Дослідженню готовності особистості до певного виду діяльності присвячено велику кількість наукових розвідок щодо специфіки професійної праці (О. Абдулліна, Е. Карпова, Н. Кічук, З. Курлянд, Н. Ничкало, О. Оглобліна, А. Семенова, Р. Хмелюк, О. Цокур, Г. Щедровицький та інші автори), загальних питань професійної готовності особистості (М. Болдирєв, О. Гришнова, М. Д'яченко, Л. Епштейн, Л. Кандибович, А. Ліненко, Б. Лихачов, П. Новиков, Л. Пономарьов, Т. Сапожнікова, П. Смолівік, А. Столяренко та інші вчені), готовності до інших видів діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів (В. Борисов, М. Вієвська, Л. Кадченко, О. Полякова, Л. Савенкова, Л. Савченко та інші науковці).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поза увагою дослідників залишаються важливі аспекти розмежування різних дефініцій, що пов'язані з професійною підготовкою, формуванням готовності до професійної діяльності та саморозвитком майбутніх фахівців з охорони праці й цивільного захисту.

Мета статті – висвітлення аспектів проблеми формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців, а також деталізація головних підходів щодо розуміння понять «готовність» і «професійна готовність».

Виклад основного матеріалу. На практиці відбувається процес формування професіоналізму через систему набутих умінь, що ґрунтуються на теоретичній і практичній підготовці студентів. Цей процес може оптимізуватися за певних педагогічних умов. Акмеологічні підходи до формування професіоналізму [2; 4] дають змогу згрупувати професійні вміння майбутніх фахівців у такий спосіб:

– гностичні: уміння аналізувати літературні джерела й наукові концепції, досліджувати об'єкт, процес і результат своєї праці, аналізувати соціальні ситуації та їх вплив на розвиток особистості, вивчати індивідуальні особливості різних вікових категорій людей, мотиви їх поведінки;

– проєктувальні: уміння формулювати мету й систему завдань для оптимального виконання професійної діяльності, прогнозувати програму індивідуального розвитку, моделювати зміст, форми й методи діяльності та можливі ситуації, моделі поведінки людини;

– конструктивні: уміння реалізувати визначені завдання, обирати продуктивні форми, методи й прийоми в роботі з різними групами та категоріями людей, визначати мету та планувати способи вдосконалення професійної діяльності;

– комунікативні: уміння конструювати оптимальні стосунки, виявляти толерантність, доброзичливість, емоційну стійкість та оптимізм у будь-яких умовах;

– організаторські: уміння створювати умови для досягнення поставленої мети й виконання завдань, приймати оптимальні самостійні рішення;

– оцінювальні: уміння визначати результативність власної діяльності, контролювати власні дії, психологічний стан, поведінку та професійні стосунки.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з проблеми виявлення сутності готовності до професійної діяльності, можна дійти висновку про те, що підходи психологів і педагогів мають певні розбіжності під час вивчення цього феномена. Так, В. Крутецький поняття «готовність» тлумачить як налаштування особистості на певну поведінку, установку на активні й доцільні дії, пристосування особистості для успішних дій, що зумовлені мотивами та психічними особливостями особистості; придатність до діяльності, яка виявляється в активному позитивному ставленні до неї, схильності займатися нею та переходить на високому рівні розвитку в особливу захопленість [6, с. 105].

У словнику психолого-педагогічних понять і термінів слово «готовність» визначається як стан особистості, який дає їй змогу успішно увійти в професійне середовище, швидко розвиватися в професійному плані [9, с. 134]. У психологічній літературі поняття «готовність» розглядається як наявність здібностей, а в педагогічній науці – як синтез властивостей особистості. Низка вчених (В. Дорохіна, І. Равикович, С. Корищенко, А. Ліненко, Є. Шевчук) вважають, що готовність людини до певних видів діяльності можна виховувати, однак більшість схиляються до думки, що вона все-таки формується. Проведений аналіз доробку науковців дає змогу розглядати готовність як цілісний механізм, у якому найважливішими є дві характеристики – психологічна та операційна. Отже, готовність до діяльності охоплює не лише усвідомлені чи неусвідомлені настанови реагування, а й усвідомлення моделі поведінки, оцінювання своїх можливостей, визначення оптимальних засобів діяльності.

Поняття «готовність до професійної діяльності» трактується в психолого-педагогічній літературі по-різному. Його кваліфікують як здатність до пізнання індивідуальних особливостей (образ «Я»), аналізу професій та прийняття рішення на основі порівняння цих двох видів знань; як здатність до усвідомленого набуття професійних знань [11].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу виділити два основні підходи до визначення змісту поняття «готовність до діяльності» – функціональний та особистісний. Функціональний напрям розглядає готовність у зв'язку з психічними функціями, формування яких вважається необхідною умовою забезпечення результативності професійної діяльності. Функціональний підхід визначає готов-

ність як особливий стан, що займає проміжне становище між психічними процесами та властивостями особистості. Відповідно до особистісного підходу психологічна готовність розглядається як зв'язок з особистісними передумовами до успішної діяльності.

Д. Узнадзе вважає, що важливо усвідомити установку як готовність до діяльності, тобто розуміти її потрібно не як частковий психологічний феномен, а як стан самого цілісного суб'єкта. Це означає, що установка викликає психічну активність, яка виникає в результаті дії об'єктивних обставин і відображає об'єктивні умови, що самі її викликають [10, с. 102]. В. Мясіщев, поділяючи позицію Д. Узнадзе, розглядає залежність готовності людини до діяльності від рівня її активно-позитивного ставлення до неї. Для формування характеру необхідна мобілізація внутрішніх сил особистості на здійснення діяльності [7]. Незважаючи на відмінності в конкретному тлумаченні поняття «готовність», аналіз психологічної літератури переконує, що більшість авторів цього напрямку дотримуються думки про те, що готовність – це особливий психічний стан особистості.

Деякі дослідники (М. Д'яченко та Л. Кандибович) розглядають готовність як технічний стан, «налаштування» особистості на виконання професійної діяльності та як якість особистості. Зокрема, вони стверджують, що в процесі трудової діяльності виявляються як стійкі особистісні особливості людини (переконання, погляди, риси характеру), так і ситуаційні її психічні стани, що пов'язані з професійним процесом (пильність, зібраність, задоволеність). На переконання науковців, стан готовності – це «налаштування», актуалізація та пристосування можливостей особистості для успішних дій у певний час, внутрішня зібраність особистості на виконання професійних завдань, установка на «активні й доцільні дії» [4].

У педагогічній літературі широкого вжитку набуло поняття «професійна готовність», що нерідко отожднюється з поняттям «професійна підготовка» та також має декілька значень. Найбільш поширеним є тлумачення «організувати щось; навчити тому, що потрібно; дати необхідні знання». На думку Т. Щербан, готовність до виконання педагогічної діяльності – це готовність до розв'язання педагогічних завдань і готовність до навчального спілкування. Своєрідність особливості педагогічних завдань полягає в тому, що значна їх частина не може бути подана у формі алгоритмів, а отже, розв'язання їх є справою творчою, як і тренерсько-викладацька діяльність загалом [12].

Н. Воляннюк і Н. Кузьміна виокремили такі підструктури професійної готовності: спеціальну (знання є засобом і результатом творчості), методичну (професійні вміння й навички), соціально-психологічну (обізнаність у сфері спілкування), диференціально-психологічну (індивідуальний підхід), пси-

хофізичну (сформованість професійно значущих особистісних якостей) та аутопсихологічну (самовдосконалення).

Фундаментальними структурними утвореннями професіоналізму є специфічність знань предмета діяльності та сформована на цьому ґрунті методологія професійного мислення, достатній досвід діяльності, творчий характер включення набутого досвіду в процес пошуку оптимальних варіантів виконання завдання, наявність чіткого орієнтувального образу стратегії й тактики в процесі діяльності.

Висновки. Отже, готовність до професійної діяльності розглядається як складне соціально-педагогічне явище, що містить у своєму складі систему професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості, її переконання й погляди; у свою чергу готовність майбутнього фахівця до професійного розвитку залежить від професійної мотивації та самовираження особистості. Системне, цілісне уявлення про сутність і структуру готовності майбутніх фахівців галузі охорони праці й цивільного захисту до професійної діяльності сприятиме ефективному формуванню готовності майбутніх спеціалістів до професійної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абільтарова Е. Фахова підготовка майбутніх інженерів-педагогів у галузі охорони праці. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18383/1/Abiltarova.pdf>.
2. Деркач А., Кузьміна Н. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. М.: РАУ, 1993. 32 с.
3. Дурай-Новакова К. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дисс. ... докт. пед. наук: 13.00.01. М., 1983. 18 с.
4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Кузьміна Н. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М., 1990. 190 с.
6. Крутецкий В. Психология обучения и воспитания школьников. М.: Просвещение, 1976. 303 с.
7. Мясіщев В. Психология отношений. М.: Изд-во Института практической психологии; Воронеж: НПО МО ДЕК, 1995. 336 с.
8. Рубинштейн С. Проблемы общей психологии. М.: Педагогика, 1976. 416 с.
9. Словник психолого-педагогічних понять і термінів. URL: <http://osvita.ua/school/method/psychology/1270/>.
10. Узнадзе Д. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси, 1961. 210 с.
11. Чудновский В. О временном аспекте гармонического развития личности. Психолого-педагогические проблемы становления личности и индивидуальности в детском возрасте. М.: Просвещение, 1980. С. 60–67.
12. Щербан Т. Психология навчального спілкування: монографія. К.: Міленіум, 2004. 346 с.